

Thomas Prugh – Robert Costanza – Herman Daly: A globális fenntarthatóság lokális politikája

A könyvismertetést írta: Pataki György

Témák: bioszféra, demokrácia, életminőség, fejlődés, fenntarthatóság, kapitalizmus, képviselet, környezet (természeti), növekedés, ökológia, ökoszisztéma-szolgáltatás, politika, stratégia, társadalom, utópia

Az ökológiai közgazdaságtan három, publikációkban termékeny szerzőjének tollából ezúttal egy rövid, mindössze 173 oldalas könyv született. A téma a fenntartható fejlődés *politikai* vetülete, ami közgazdászoktól talán meglepő, de korántsem előzmény nélküli vagy haszontalan vállalkozás. Meglepődés esetleg abból adódhat, hogy miként jönnek közgazdászok ahhoz, hogy politikai intézményekről értekezzenek, jóllehet a kérdő tekintetek nyilván gyorsan értővé válnak, amint az emlékezetbe idéződik a klasszikus közgazdászok által művelt és politikai gazdaságtan névvel illetett diszciplína, nem is beszélve a mai modern ökonómiában is élő intézményi közgazdaságtan hagyományáról. Tovább oszlatja a meglepettséget az is, hogy a fenntartható fejlődésről folytatott tudományos és szélesebb társadalmi viták többnyire a következők körül forgolódnak: *“Fenntartható társadalom? Rendben! De mi az tulajdonképpen? Ki dönti el, hogy mi az? Hogyan érhetjük el, miként valósíthatjuk meg?”* Vagyis elkerülhetetlenül olyan kérdésekbe ütközünk, amelyek a politika világába tartoznak. E kérdésekre pedig magunknak és másoknak választ, ha csak részlegeset is, de adnunk kell, azaz pozitív vízióval kell szolgálnunk.

Ez a hét fejezetből álló kötet az ökológiai közgazdaságtan egyik reprezentatív politikai víziójának tekinthető a fenntarthatósággal kapcsolatban. Ez máris magában rejti a kiindulópontot: a szerzők az első fejezetben felvázolják gazdaságról alkotott “preanalitikus víziójukat”, szembeállítva azt a főáramú közgazdaságtanéval. A széles közönségnek szánt, technikai nyelvezetet mellőző kötet stílusával és beállítottságával összhangban áll ez a felütés, s egyértelműen rámutat arra, hogy miben is volna más egy fenntartható gazdaság mint a mai modern gazdaságok.

A fenntartható gazdaság elsőként természetesen az úgynevezett *méret* (scale) kérdésére fordítana kiemelt figyelmet. Vagyis arra, hogy mekkora lehet, mekkorára növekedhet az emberi gazdaság egy véges környezetben, anélkül hogy súlyosan veszélyeztetné a Föld mint élő rendszer és az egyes fajok fennmaradásának lehetőségét. Másodsor – és az előbbivel szoros összefüggésben –, olyan intézményeket alakítana ki, amelyek nem tennék lehetővé az anyagi gazdagság és a népesség korlátlan növekedését. Harmadszor, intézményi struktúrájában számot vetne a gazdaság és az ökoszisztémák természetéből adódó *bizonytalansággal*; azaz szakítana a mindent “felügyelni” képes ember tudomány táplálta göggyével. Negyedszer, a növekedés mennyiségi koncepciójáról a *fejlődés* minőségi fogalmának intézményi megjelenítése és támogatása irányába mozdulna. Ötödször, figyelmet szentelne az Ulrich *Beck* nyomán “rizikótársadalomnak” nevezett jelenségre, azaz amikor a társadalmi-gazdasági rendszerek és elemeik növekvő összetettségéből kockázatok és költségek származnak, s ezek alapvető dilemmákat jelentenek.

A könyv harmadik fejezete olyan utópiákat tárgyal, mint amilyen *Platón Köztársasága*, *Mórusz Tamás Utópiája* és a behaviorista tudós, Burrhus Frederic *Skinner Walden 2* címmel

1948-ban megjelent könyve. Mindezeket elsősorban azért mutatják be a szerzők, hogy saját víziójukat szembeállíthassák e “hely-telen”, azaz valóban utópikus elképzelésekkel. Sajatjukat ezért *Genotópiának* nevezik, hangsúlyozandó, hogy elképzelésük egyáltalán nem lezárt és nem “hely nélküli”, hanem egy olyan “hely” képe, amely – részben az emberek céltudatos beavatkozása révén – folyamatosan változik, alakul és újjászületik. Vagyis a szerzők fenntartható társadalmi víziója nem egy konkrét kimenetre, adott és lezárt társadalmi-gazdasági berendezkedésre vonatkozik, hanem *folyamatra*. Ebben az értelemben víziójuk egy demokratikus társadalom víziója. Talán meglepő lehet ez a megállapítás azok számára, akik úgy vélik, jelen társadalmunk is demokrácia: miért kellene ezen változtatni a fenntarthatóság érdekében? Ha csak demokrácia kell a fenntartható társadalom megteremtéséhez, akkor miért és min kellene változtatnunk mai modern, “fejlett” társadalmainkban? Nagyon is sok mindenben és alapvető dolgokon – derül ki a könyv további fejezeteiből.

A negyedik fejezet mintegy előhangként szolgál a későbbi konstruktív politikai fejtegetésekhez, amely elsőként a mai liberális demokráciák és azok piacgazdasági berendezkedésének kritikai elemzését nyújtja. Miért nem fenntartható ez a – sokak szerint az e világon egyedül megvalósítható, s így legtökéletesebb – társadalmi-gazdasági berendezkedés? Először is azért, mert a kapitalizmus “növekedésre ítéltetett” társadalmi-gazdasági rendszer. A növekedés olyan ideológia e rendszer számára, mely minden bajára – a növekvő és halmozódó szegénységre, a romló egészségi állapotra, a pusztuló környezetminőségre stb. – gyógyírt hoz. Másodszor, aláássa saját morális alapját, a civil ethoszt, végső soron helyettesítve azt a fogyasztó ethoszával, amely mindent mindennel elcsereíthetőnek vél, Oscar *Wilde* nyomán “*mindennek tudva az árát, de semminek sem tudva az értékét*”. Harmadszor, kiterjeszti a piaci logikát a köz szférájára is, mintegy korrumpálva azt. A klasszikus értelemben vett közszféra, a civil politikai diskurzus élettől zajos tere ekkor kiürül, megszűnik, átadva helyét az úgynevezett professzionális politikának és politikusoknak.

A negyedik fejezet második részében a vadászó-gyűjtögető közösségek fő jellemzőit foglalják össze a szerzők a vonatkozó antropológiai kutatások alapján. Ebből *a jólét eredeti társadalmának* Marshall *Sahlinstól* származó képe rajzolódik ki, cáfolva azokat a hobbesi előítéleteket, hogy a “primitív ember” élete “*magányos, szegény, csúf, brutális és rövid*” volt. Eleink e közösségeiben nem azért volt ismeretlen a mai fogyasztói materializmus, mert elfojtották ilyen irányú vágyaikat, hanem azért, mert sohasem emelték “intézményi rangra” a fogyasztás-orientált kultúrát. Mindennapi betevő falatjaik (amelyek egyébként összetételükben és mennyiségükben egyaránt egészségesebbek voltak, mint letelepedett embertársaiké, beleértve a maiakat is) megszerzése mellett sokkal több szabadidővel rendelkeztek a modern embereknél, akiket pedig a “házimunka alól felszabadító gépek” sokasága is segít. Sőt, az egyéni szabadság és a társadalmi egyenlőség – ma általunk ellentétesnek vélt – értékeiben is meglepő harmóniát voltak képesek kialakítani, intézményesíteni, miközben az egyéni autonómiát (például a mobilitást) egyáltalán nem csökkentették, létrehozva ezzel a közösségen belüli egyenlőség és biztonság magas fokát.

Mindeközben természeti környezetüket sem terhelték meg jobban, mint ahogy azt egy, az emberhez hasonló méretű ragadozó állat teszi. Ezt úgy érték el, hogy a természet úgynevezett *flow* jellegű (megújuló) “gyümölcsein” éltek, szemben a letelepedett emberekkel, és különösen az ipari társadalom lakóival, akik valamennyien az abszolút értelemben szűkös erőforrásnak számító úgynevezett *stock* jellegű erőforrásokat (például az ásványkincseket) fordítják saját kizárólagos hasznukra. Mindez, természetesen, távolról sem jelenti azt, hogy a szerzők egy bizonyos “paradicsomi állapotot” sírnának vissza, egyszerűen arról van szó, hogy földi történetünkben találhatunk példát arra, hogy *jól-létben* éltünk (még ha az nem is volt *jólét* a mai anyagi értelemben), úgy, hogy közben nem veszélyeztettük a természet más

élőlényeit és élő rendszereit fennmaradásukban. Vagyis intézményi szinten bőven van tanulnivalónk ebből a példából.

Az ötödik fejezetben találjuk a könyv lényegi üzenetét: a fenntartható társadalomnak úgynevezett *erős demokráciára* van szüksége. Az erős demokrácia fogalmát a szerzők Benjamin *Barbertől* kölcsönzik, melyet frappánsan “az amatőrök politikájaként” jelölnek. Az ilyen politikai rendszerben a különféle társadalmi elképzeléseket és az elérésükhöz szükséges folyamatokat olyan *közösségi vitáknak* vetik alá, amelyek a lehető legtöbb embert *vonják be*, mégpedig olyan hosszú időre, hogy bármi legyen is a közösségi választás kimenetele, az alaposan megfontolt, átfogó és érthető lesz. Az e definícióból fakadó elvárásoknak a reprezentatív demokráciák ma ismert változatai semmiképpen sem felelnek meg. A demokrácia lényege ugyanis az emberek minél nagyobb mérvű bevonása, nem pedig a valódi problémáktól egyre távolabb és távolabb kerülő képviselők útján folyó politikai elitiek csatározása a hatalmi pozíciókért és a forrásokért. A lehető legszélesebb kör bevonására másfelől azért is szükség van, mert a fenntartható társadalom nem jöhet létre a tudomány és a szakértők hatalmának és befolyásának csökkentése nélkül. A helyi tudásoknak, ismereteknek és elkötelezettségeknek legalább annyi joguk van ahhoz, hogy részük legyen a politikai döntések megalapozásában, mint amennyivel jelenleg a tudósok és a szakértők hada rendelkezik; s az előbbieknél ugyanakkora teret kell biztosítani, mint az utóbbiaknak.

A legszélesebb részvétel fontosságát, azaz valamennyi érintett – ténylegesen egyenjogú – részvételi lehetőségének a kiszélesítését az követeli meg, hogy a demokratikus politika csak akkor alakul ki és marad fenn, ha azt valamennyien *megtanuljuk*, ha a közösség életéről, a fenntartható társadalomról folytatott vitákban és konfliktusokban edződve, magunkat és egymást valódi demokratákká, a *civil erények* hordozójává *neveljük*. A tanulás pedig e téren is elszakíthatatlan a *gyakorlattól*, azaz a tényleges politikai részvételtől. A politika közösségi ügy, azaz mindannyiunk ügye. Ezért benne nem egyénekként, mintegy emberi atomokként veszünk részt, hanem minden egyes pillanatban *közösségek tagjaiként*. Ha pedig valóban politikusan akarunk eljárni, illetve szabad és tudatos döntéseket akarunk hozni, akkor megfontoltságra és előgondolkozásra van szükségünk. Arra, hogy komolyan *beszéljünk egymással* és komolyan *figyeljünk egymásra*. Konfliktusainkat a részvételünkön, közös elmélkedéseinken és civil nevelődésünkön át együttműködéssé kell alakítanunk közös problémáink megoldása érdekében – szól a szerzők üzenete.

Az erős demokrácia kulcsfontosságú folyamata a beszéd. Ám ez nem egyoldalú, imázsépítő kinyilatkoztatásokból (PR) áll, hanem – intézményi garanciákkal biztosított és körülbástyázott – *párbeszéd*ből. Vagyis nemcsak “egyeselek” beszélnek (legyenek bármily demokratikusan megválasztott képviselők is), hanem az “egyeseleknek” hallgatniuk is kell a mások, azaz választóik beszédére. A beszéd és a meghallgatás egymástól elválaszthatatlan egy valódi demokráciában, mert csak ez építi föl és tartja életben bennünk a kölcsönösségérzetet és a közösségtudatot. Ez azt is jelenti, hogy amellett, hogy úgymond racionális érvek és ellenérvek kerülnek egymással szembe, értékelkötelezettségeinket is nyílttá és közösségi vita tárgyává kell tennünk, amely vitában szükségszerűen és szerencsésen érzelmileg is elköteleződünk. Röviden: meg kell ismernünk egymást. Ha létrehozuk és megerősítjük “a beszéd és a hallgatás politikai intézményeit”, és erre alapozva alakítjuk át döntési és végrehajtási intézményrendszerünket, akkor elsajátíthatjuk és fönntarthatjuk a civil erényeket. Végző soron elindulhatunk egy fenntartható társadalmi-gazdasági berendezkedés megvalósításának útján.

A hatodik fejezet ennek lehetséges és korábban már megvalósult elemeit széles történelmi spektrumon mutatja be, így szó esik a Periklész korabeli athéni demokráciáról, az itáliai középkori városállamokról, a svájci Graubünden kanton történetéről, az új-angliai városgyűlésekről, a dán technológia-választási konferenciákról és Oregon állam vízügyi tanácsainak működéséről. Ezekből a példákból ugyancsak tanulhatunk, ha jelenlegi “piaci”

vagy “üzleti civilizációnkat” gazdaságilag, társadalmilag és ökológiailag egyaránt fenntarthatóvá akarjuk tenni hosszú távon. Azonban sose feledjük: az emberi civilizáció globális fenntarthatóságához kizárólag a *helyi közösségeken keresztül* vezet út. Mégpedig a helyi közösségek és emberek politikai aktivitásán, valamint politikai akaratuk és tetteik egyenjogúsításán keresztül. Ezt sem globális, sem regionális, sem nemzeti kormányzás és politika nem pótolhatja, legfeljebb kiegészítheti és segítheti.

Ez a könyv remélhetőleg tehet valamit azért, hogy a “zöld gondolatok” egyik lehetséges – és véleményem szerint nemcsak szimpatikus, de megvalósítható – politikai üzenete szélesebb körben ismertté válhasson, s híveket szerezhessen. Ez az üzenet egyszerre radikális és megfontolt: az intézményrendszerünkben a fenntarthatóság eléréséhez szükséges radikális változtatások megtételére “megfontoltan demokratikus” utat ajánl. Fontos lenne, hogy ez a kötet magyar nyelven is elérhetővé váljék, s ekkor hazai közéletünkben is elindíthatná azokat a vitákat, amelyek végső soron mindannyiunkat rásegítenének a gyakorlati bölcsesség kiművelésének hosszú és konfliktusos útjára. (*The Local Politics of Global Sustainability*; Island Press, Washington, D. C. – Covelo, California, 2000)